

KS. JAN NIEWĘGŁOWSKI SDB
UKSW, Warszawa

ROZWÓJ TOWARZYSTWA SALEZJAŃSKIEGO W LATACH 1888–1910

W artykule zostanie przedstawiony rozwój Towarzystwa Salezjańskiego w okresie rektoratu ks. Michała Rua¹, pierwszego następcy ks. Jana Bosko², jako Przełożonego Generalnego Towarzystwa Salezjańskiego, w którym to czasie salezianie przybyli na ziemię polskie. Na pierwszym miejscu zostaną omówione postępy pracy salezjanów na obszarach misyjnych, a następnie kontynuacja dzieł

¹ Michał Rua (1837–1910). Urodził się niedaleko Turynu w wielodzietnej rodzinie. Jako młody chłopiec uczęszczał do oratorium ks. Jana Bosko na Valdocco. W 1860 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Był pierwszym księdzem salezjaninem. Ksiądz J. Bosko powierzał mu bardzo odpowiedzialne funkcje w Zgromadzeniu. Po jego śmierci ks. M. Rua został jednogłośnie wybrany na przełożonego generalnego Towarzystwa Salezjańskiego. Funkcję tę pełnił aż do śmierci. Został ogłoszony błogosławionym przez papieża Pawła VI w 1972 r. Por. S. Szmidt, *Święci. Błogosławieni. Słudzy Boży Rodziny Salezjańskiej*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2005, s. 62; F. Desramaut, *Życiorys księdza Michała Rua, pierwszego następcy księdza Bosko (1837–1910)*, tłum. T. Jania, Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego, Kraków 2009, s. 9.

² Jan Bosko urodził się 15 sierpnia 1815 r. w Becchi, koło Turynu. Wcześniej utracił ojca. Pomimo wielkich trudności finansowych zdołał ukończyć szkołę podstawową i średnią. Następnie wstąpił do wyższego seminarium duchownego w Chieri, gdzie otrzymał święcenia kapłańskie 5 czerwca 1841 r. Na polecenie swojego ordynariusza, w latach 1841–1844, zamieszkał w Turynie, gdzie podjął studia z zakresu teologii pastoralnej. W tym czasie, poproszony przez dyrektora Konwiktu ks. Giuseppe Cafasso, został kapelanem w jednym z turyńskich więzień oraz zajął się bezdomną młodzieżą turyńską, która znajdowała się w trudnej sytuacji moralnej i ekonomicznej. W 1847 r. założył dla niej pierwsze dzieło — Oratorium. Była to swego rodzaju świetlica środowiskowa, gdzie młodzież spędzała czas na godziwych rozrywkach. Aby nieść jej większą i skuteczniejszą pomoc, rozpoczął on organizowanie szkół zawodowych, ogólnokształcących, kolegiów, internatów i innych instytucji wychowawczych służących młodzieży. Po długoletniej z nią pracy, wypracował własną metodę wychowawczą, którą nazwał systemem prewencyjnym. Odwoływał się on do rozumu, religii i miłości wychowawczej. W celu kontynuacji zapoczątkowanego przez niego dzieła założył Towarzystwo Salezjańskie (salezianie). Przyczynił się również, jako współzałożyciel, do powstania zgromadzenia Córek Maryi Wspomożycielki (salezjanki), które z kolei podjęły pracę z dziewczętami będącymi w potrzebie moralnej i materialnej. Zmarł 31 stycznia 1888 r. Beatyfikowano go w 1929 r., natomiast papież Pius XI kanonizował go w 1934 r. Por. S. Wilk, *Jan Bosco*, w: *Encyklopedia Katolicka*, red. J. Duchniewski, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1997, t. VII, k. 760–762; J. Niewęgłowski, *Bosko Jan*, w: *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Wydawnictwo Żak, Warszawa 2003, t. I, s. 422–425; P. Braido, *L'esperienza pedagogica di Don Bosco*, LAS, Roma 1988, s. 131.

salezjańskich we Włoszech, Francji i Hiszpanii, jak również przeszczepianie metody wychowawczej ks. Jana Bosko w krajach europejskich, w tym na ziemi polskie.

1. DZIAŁALNOŚĆ WYCHOWAWCZA NA MISJACH

Przełom XIX i XX wieku charakteryzował się wielką ekspansją państw europejskich na inne kontynenty. Wielkie mocarstwa dzieliły glob, tworząc kolonie. Włochy jako kraj czyniły także podobne próby, z racji własnego ubóstwa i presji demograficznej³. Masowe zjawiska miały także wpływ na rozwój misyjny Towarzystwa Salezjańskiego, które kierowało się przede wszystkim pobudkami religijnymi i potrzebami młodzieży powyższych krajów⁴.

Działalność misyjna, zapoczątkowana za czasów ks. Jana Bosko, nasiliła się znacznie za rektoratu jego następcy, ks. Michała Rua. W tym czasie salezjanie podjęli pracę w prawie wszystkich krajach obu Ameryk i stawiali pierwsze kroki w Azji i Afryce. Wspólnoty misyjne, dotąd złożone przede wszystkim z Włochów, przybierały coraz częściej charakter międzynarodowy⁵.

W czasie rektoratu ks. Michała Rua salezjanie rozpoczęli swoją działalność oświatową i wychowawczą w dziewięciu dalszych krajach Ameryk: Kolumbii (1889), Peru (1891), Meksyku (1892), Wenezueli i Brazylii (1894), Boliwii i Paragwaju (1896), Salwadorze i Stanach Zjednoczonych (1897). Do Kolumbii salezjanie przybyli dzięki długoletnim staraniom rządu i biskupa Bogoty, który interweniował nie tylko w Turynie, ale także w Watykanie. Na prośbę papieża Leona XIII grupa misjonarzy wyruszyła do Bogoty w 1890 r. Po przybyciu do stolicy zorganizowano szkołę zawodową, zwaną „kolegium Leona XIII”. Natomiast w Barranquilla salezjanie przejęli prowadzenie parafii. W 1893 r. w Fontibón otwarto nowicjat. Trzy lata później erygowano prowincję kolumbijską. W 1905 r. zorganizowano szkołę rolniczą. Salezjanie otoczyli opieką również trędowatych, jako że wielka liczba mieszkańców kraju była dotknięta tą chorobą⁶.

W 1891 r. salezjanie przybyli do Peru. W Limie rozpoczęli działalność oratoryjną, aby następnie zbudować szkołę św. Franciszka Salezego do nauczania różnych zawodów. Dalszą działalność salezjańską ułatwił senat Peru w 1896 r., zatwierdzając tworzenie szkół salezjańskich. Wielu salezjanów przybyło do Peru z powodu rewolucji w Ekwadorze. Nowe siły ułatwiły zbudowanie dwóch

³ Por. J. Gierowski, *Historia Włoch*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1985, s. 510.

⁴ Por. P. Stella, *Don Bosco nella storia della religiosità cattolica*, LAS, Roma 1988, t. III, s. 47.

⁵ Por. A. Świda, *Towarzystwo Salezjańskie. Rys historyczny*, Inspektorat Towarzystwa Salezjańskiego, Kraków 1984, s. 38.

⁶ Por. F. Desramaut, *Życiorys księdza Michała Rua, pierwszego następcy księdza Bosko*, s. 144.

dalszych placówek: szkoły rolniczej w Arequipa (1897) i kolegium w Callao (1898). W latach 1905 i 1906 na prośbę Indian podjęto pracę w Cusco i Piura⁷.

W 1887 r. w Rzymie ks. Jan Bosko na spotkaniu z uczniami kolegium latynoamerykańskiego powiedział, że on nie zdoła wysłać salezjanów do Meksyku, ale ma pewność, że uczyni to jego następca. Jego słowa sprawdziły się w 1892 r., kiedy ks. Michał Rua wysłał pierwszych salezjanów do stolicy Meksyku, aby przejęli prowadzenie domu dziecka. Wkrótce, oprócz powyższego dzieła, zbudowano szkołę o profilu ogólnokształcącym i zawodowym (drukarstwo, stolarstwo, krawiectwo, szewstwo, mechanika, introligatorstwo). Dom „Santa Julia” stał się domem macierzystym salezjanów meksykańskich, a także pierwszym domem formacyjnym. Ze względu na liczne prośby, w 1894 r. w Puebla zorganizowano drugą szkołę dla rzemieślników. W 1901 r. w Morelia otwarto szkołę rolniczą. Rok później powierzono salezjanom dom dziecka w Guadalajara, a następnie szkołę rzemieślniczą z warsztatami. W 1903 r. oddano im w centrum stolicy parafię św. Agnieszki⁸.

Dzieło salezjańskie w Wenezueli zapoczątkowali współpracownicy salezjańscy⁹. Pierwsi salezjanie pojawili się tam dopiero w 1894 r. i przejęli od państwa dużą szkołę zawodową. Pierwszym jej dyrektorem został ks. Enrico Riva. Inny salezjanin, ks. Felice Andrea Bergeretti, zorganizował w 1898 r. szkołę podstawową w Valencia. W tym samym czasie w tej miejscowości wybuchła epidemia cholery. Budynki szkolne posłużyły do zorganizowania opieki szpitalnej. Ludność doceniła postawę salezjanów i ofiarowała im prowadzenie następnej szkoły ogólnokształcącej w San Rafael, którą w 1906 r. przeniesiono do Maracaibo¹⁰.

W 1894 r., na prośbę Stolicy Apostolskiej, Towarzystwo Salezjańskie podjęło się organizacji struktur kościelnych w Mato Grosso w Brazylii. Pierwsi misjonarze przybyli do Cuiaby, gdzie otrzymali parafię, kolegium i szkołę rolniczą. Tereny Mato Grosso zamieszkiwały bardzo silne i niebezpieczne plemiona indiańskie Bororos i Xavantes. Nieskuteczne okazało się użycie wobec nich dużych sił wojskowych. Dlatego miejscowy rząd zwrócił się do salezjanów z prośbą o podjęcie pracy misyjnej wśród tubylców. Rozpoczęto ją z wielkimi trudnościami.

⁷ Por. M. Wirth, *Da Don Bosco ai nostri giorni*, LAS, Roma 2000, s. 290.

⁸ Por. H.F. Castellanos, V.E. Olmos, *Implantación de la Obra salesiana en México*, w: *Inse-diamenti e iniziative salesiane dopo Don Bosco. Saggi di storiografia*, red. F. Motto, LAS, Roma 1996, s. 477.

⁹ Współpracowników salezjańskich założył ks. Bosko. Były to osoby, które od samego początku jego pracy z młodzieżą wspierały go materialnie i duchowo oraz pomagały mu w prowadzeniu oratorium. Obecnie stanowią, obok salezjanów i salezjaneek, trzecią gałąź Rodziny Salezjańskiej.

¹⁰ Por. F. Desramaut, *Życiorys księdza Michała Rua, pierwszego następcy księdza Bosko*, s. 149.

Po długich latach wysiłków zdołano zapanować nad ich agresją wobec białych. Praca z nimi trwa do dzisiaj¹¹.

W 1890 r. prezydent Boliwii Mariano Baptista zaprosił salezjanów do swojego kraju. Pierwszym był ks. Giacomo Costamagna. Prezydent osobiście zaangażował się w założenie placówki wychowawczej dla młodzieży boliwijskiej. Większa grupa salezjanów, w liczbie siedmiu, dotarła do Boliwii w 1896 r. Po długiej podróży przez Kordyliery przybyli do La Paz. Zostali entuzjastycznie przyjęci zarówno przez władze, jak i miejscową ludność. Następnego roku rozpoczęły działalność dwie szkoły na poziomie podstawowym, jedna w La Paz, druga w Sucre. Większą część społeczeństwa tego kraju stanowili Indianie. Dla nich zostały zorganizowane w prowadzonych szkołach specjalne oddziały¹².

Po kilku nieudanych próbach podejmowanych przez księdza J. Bosko, krajem, gdzie nie byli obecni salezjanie, pozostawał Paragwaj. Dopiero w 1894 r. ks. Luigi Lasagna podpisał odpowiednie umowy z rządem. Po osiedleniu się w Asunción w 1896 r. przystąpiono, wzorem innych krajów, do organizacji nauczania zawodowego poprzez otwarcie szkoły sztuk i zawodów. W 1900 r. w Concepción uruchomiono oratorium i szkołę z nauczaniem podstawowym i średnim. Podjęto również pierwszą próbę pracy z Indianami Chaco. Okazały się one nieudane. Dopiero po kilkunastu latach zorganizowano dla nich regularną misję i szkolnictwo¹³.

Na teren Ameryki Środkowej salezjanie przybyli w 1897 r. Pracę rozpoczęli w Salwadorze. Miejskowe władze oddały im do prowadzenia szkołę rolniczą. Salezjanie zorganizowali ponadto działalność oratoryjną dla miejscowej młodzieży. W tym samym roku na Antylach Holenderskich, w miejscowości Curaçao, otworzyli sierociniec¹⁴.

W 1897 r. podjęto pracę w Stanach Zjednoczonych. Początkowo ograniczała się ona do prowadzenia duszpasterstwa w środowiskach emigrantów włoskich. W San Francisco (Kalifornia) salezjanie prowadzili parafię Świętych Piotra i Pawła. W następnym roku otrzymali drugą parafię. Natomiast w Oakland (Kalifornia) zorganizowano parafię dla emigrantów portugalskich¹⁵. Na wschodnie wybrzeże Stanów salezjanie przybyli w 1898 r. W Nowym Jorku podjęli się prowadzenia dwóch parafii: św. Brygidy i Przemienienia Pańskiego. Poza działalnością

¹¹ Por. A. da Silva Ferreira, *O sistema educativo de Dom Bosco e a educação brasileira 1883–1932*, w: *L'educazione salesiana dal 1880 al 1922*, red. J.G. Gonzalez, G. Loparco, F. Motto, S. Zimniak, LAS, Roma 2007, t. 2, s. 149; M. Wirth, *Da Don Bosco ai nostri giorni*, s. 264.

¹² Por. T. Argeo Corona Cortes, *La educación salesiana en Bolivia, la Paz y Sucre, 1896–1922. Análisis Histórico de las instancias y acciones educativas*, w: *L'educazione salesiana dal 1880 al 1922*, t. II, s. 98.

¹³ Por. A. Auffray, *Beato Michele Rua*, SEI, Torino 1972, s. 101.

¹⁴ Por. M. Wirth, *Da Don Bosco ai nostri giorni*, s. 293.

¹⁵ Por. F. Motto, *Una svolta nella pastorale giovanile del primo dopoguerra nella parrocchia italiana di San Francisco (California — USA)*, w: *L'educazione salesiana dal 1880 al 1922*, t. II, s. 337.

parafialną prowadzili oratorium, organizowali kursy wieczorowe dla młodzieży, zaczęli wydawać tygodnik „L’Italiano in America”, stworzyli „sekretariat ludowy” pomagający w znalezieniu pracy i łagodzący częste nieporozumienia i konflikty wśród włoskiej ludności¹⁶.

Na terenie Palestyny w drugiej połowie XIX wieku działał ks. Antonio Belloni. Pełnił on funkcję wykładowcy i kierownika duchowego wyższego seminarium w Beitjala koło Jerozolimy. Był również wrażliwy na nędzę materialną i moralną miejscowych dzieci i młodzieży. Dla nich w 1874 r. zbudował sierociniec w Betlejem, gdzie zamieszkało około pięćdziesięciu sierot. Cztery lata później zorganizował w Beitjemel szkołę rolniczą, zaś przy domu w Betlejem wybudował internat, w którym znalazło miejsce około stu pięćdziesięciu chłopców. W 1886 r. zorganizował trzecią placówkę, w Cremisan. Dla opieki nad prowadzonymi dziełami założył w 1874 r. zgromadzenie diecezjalne „Braci Świętej Rodziny”. Nadzieję jednak pokładał w salezjanach. W tym celu zwrócił się dwukrotnie listownie do ks. Jana Bosko, w 1875 i 1887 r.¹⁷. Ksiądz Bosko odmówił pomocy. W 1890 r. ks. Belloni spotkał się z ks. Rua i ponowił swą prośbę. Podpisano stosowne umowy. Pierwsi salezjanie w liczbie siedmiu przybyli do Palestyny rok później, w 1891 r. Ksiądz Belloni z większością swych towarzyszy wstąpił do Towarzystwa Salezjańskiego.

W 1896 r. w Nazarecie otwarto kolejną szkołę ogólnokształcącą. W 1904 r. powstała podobna szkoła w Jerozolimie, dwa lata później w Jaffie. W 1902 r. powołano do życia inspektorję Środkowego Wschodu. Do niej przyłączono dwie szkoły — w Istambule i w Smyrnie¹⁸.

Podczas pobytu w Paryżu w 1883 r. ks. Jan Bosko spotkał się z kardynałem Charles Martial Lavigerie, biskupem Kartaginy. Ten prosił go o przyjazd salezjanów do Afryki. Ksiądz Bosko odpowiedział, że zrobi wszystko co możliwe w tym względzie. Jednak pierwsi salezjanie udali się do Algierii i Tunezji dopiero za rektoratu jego następcy. W Oranie w 1891 r. salezjanie otworzyli szkołę rzemieślniczą i oratorium. W Tunezji rozpoczęto pracę w 1894 r., poprzez objęcie sierocińca wraz ze szkołą rolniczą w La Marsa koło Tunisu. W tym samym roku w Aleksandrii w Egipcie salezjanie otworzyli szkołę podstawową, natomiast salezjanie pochodzący z Anglii przeszczepiali charyzmat salezjański w Cap na terenie Afryki Południowej. W 1907 r. grupa portugalskich salezjanów rozpoczęła swoją działalność w Mozambiku, otwierając szkołę zawodową¹⁹.

¹⁶ Por. A. Auffray, *Beato Michele Rua*, s. 101; F. Desramaut, *Życiorys księdza Michała Rua, pierwszego następcy księdza Bosko*, s. 153.

¹⁷ W 1878 r. ks. Antoni Belloni udał się do Turynu i prosił ks. Jana Bosko o przyjęcie do Towarzystwa Salezjańskiego. Por. *Ze świata salezjańskiego*, Pokłosie Salezjańskie 7(1934), s. 173.

¹⁸ Por. A. Świda, *Towarzystwo Salezjańskie. Rys historyczny*, s. 39.

¹⁹ Por. F. Desramaut, *Życiorys księdza Michała Rua, pierwszego następcy księdza Bosko*, s. 155; M. Wirth, *Da Don Bosco ai nostri giorni*, s. 267.

Na prośbę portugalskiego biskupa z Mylapore niedaleko Madrasu, salezianie przybyli do Indii. Swoją obecność na ziemi indyjskiej rozpoczęli od prowadzenia sierocińca, szkoły parafialnej i szkoły przemysłowej, która została zorganizowana przez kolonialny rząd brytyjski²⁰.

Początki działalności salezjanów w Chinach przypadają na ten sam okres. Pierwsza ich grupa dotarła do Makao 13 lutego 1906 r. Przejęli kierownictwo sierocińca i zorganizowali w nim nauczanie szkolne i warsztaty. W pierwszych latach praca misyjna i wychowawcza w Indiach i w Chinach przynosiła marne wyniki. Wpływał na to kontekst kolonialny. Znaczący rozwój salezjańskich dzieł wychowawczych w tej części świata przypadł na lata późniejsze²¹.

2. ROZWÓJ DZIEŁ SALEZJAŃSKICH WE WŁOSZACH

Oprócz dynamizmu misyjnego dał się zauważyć również rozwój dzieł salezjańskich na terenie Półwyspu Apenińskiego²². W latach 1890–1892 powstało jedenaście nowych placówek. Pięć z nich założono w Piemontcie: Trino ze szkołą i oratorium, Fozzano ze szkołą, Piova z domem wypoczynkowo-rekolekcyjnym, Ivrea z ośrodkiem powołań i formacji, Chieri ze szkołą. Nowe domy powstały w Treviglio i w Weronie. Na terenie Emilii Romagnii, w Lugo, zorganizowano oratorium. Był to region, gdzie nie ułatwiano pracy ludziom Kościoła. Salezianie przetrwali tam dzięki dewizie ks. Bosko, który radził, aby nie mówić za dużo o polityce, ale czynić dobro ubogim dzieciom. Rozwijała się dobrze szkoła w Maceracie i w Rzymie, będąca uzupełnieniem pracy parafialnej przy kościele Najświętszego Serca Jezusowego. Natomiast z powodów ekonomicznych zamknięto szkołę w Loreto²³.

Otwarto szereg nowych dzieł na Sycylii. W Katanii zbudowano nowy gmach, w którym powstała szkoła ogólnokształcąca. Podobną uruchomiono w Messynie, która została zniszczona w czasie trzęsienia ziemi w 1908 r. Poprzez działalność oratoryjną salezianie zaistnieli także w Ali Marina, Bronte, Marsala, Potenza, Bari i w San Severo²⁴.

W latach 1893–1895 powstały nowe placówki oświatowo-wychowawcze. Na terenie Ligurii w Savonie otwarto szkołę na poziomie podstawowym.

²⁰ Por. A. Świda, *Towarzystwo Salezjańskie. Rys historyczny*, s. 41.

²¹ Por. C. Socol, *The first twenty years of the 'Orfanato' of Macao between ideal and reality 1906–1926*, w: *Insedimenti e iniziative salesiane dopo Don Bosco*, s. 291.

²² Por. L. Caimi, *Oratori per la gioventù nell'Italia unita*, w: *Per carità e per giustizia. Il contributo degli istituti religiosi alla costruzione del welfare Italiano*, red. T. Vecchiato, G. Rocca, Fondazione Emanuela Zancan Onlus-Centro Studi e Ricerca Sociale, Padova 2011, s. 77.

²³ Por. M. Wirth, *Da Don Bosco ai nostri giorni*, s. 244.

²⁴ Por. F. Casella, *Il contesto storico-socio-pedagogico e l'educazione salesiana nel Mezzogiorno d'Italia tra richieste e attuazioni 1880–1922*, w: *L'educazione salesiana dal 1880 al 1922*, t. I, s. 302.

W Piemoncie rozpoczęło działalność kolegium w Novarze, w Lombriasco (1894) aspirantat dla chłopców z Polski, szkoła dla spóźnionych powołań w Avigliana²⁵, szkoły rolnicze w Ivrea i Fogliazzo. W 1904 r. salezianie podjęli pracę wychowawczą w Mediolanie, w Trydencie i w Gorycji, na terenie cesarstwa austro-węgierskiego. W środkowej części Półwyspu, w Umbrii, powstały placówki w Orvieto, Trevi i w Gualdo Tadino; koło Neapolu, w Castellammare di Stabia i w Catanzaro w Kalabrii²⁶. W większości były to szkoły rzemieślnicze i oratoria²⁷.

Pomimo pewnych prób zahamowania przez ks. M. Rua procesu otwierania nowych dzieł, celem ich ustabilizowania, w 1896 r. otwarto dziewięć nowych domów: Canelli, Cuorné, Intra, Legnano, Genzano, Frascati, Ferrara, Modena i Bolonia. Pod koniec stulecia salezianie przybyli do: Aleksandrii, Pavii, Sondro, Pizy, Jesi, Terranovy-Geli, Pedary, Caserty, Desenzano, Castenuovo, Perosy Argentiny, Bielly, Bovy, Lanusei, Fossano, Conegliano, Chioggi, Comacchio, Forlí, Palanzano, Livorno, Figline, Arteny, Avito i Syrakuz. Większość z tych dzieł to szkoły ogólnokształcące, rolnicze i oratoria. Niektóre z nich funkcjonowały krótko, większość przetrwała próbę czasu i rozwijały się pozytywnie²⁸.

Na początku XX wieku powołano do istnienia nowe placówki: kolonię rolniczą w Corigliano d'Otranto, parafię i oratorium w Neapolu, oratorium w Ankonie, Potenzy, Casale i Modice, szkołę podstawową i oratorium w Soverato, ośrodek dla młodzieży pracującej w Bari, szkołę dla rzemieślników w Rawennie, parafię w Gioia de Marsi i zakład dla głuchoniemych w Neapolu. Salezjanom powierzono także dwa nowe miejsca pracy w Rzymie. Pierwszym była parafia San Giovanni della Pigna, drugim — biedna dzielnica Testaccio, gdzie zostało otwarte oratorium, szkoła na poziomie podstawowym i parafia²⁹.

²⁵ Na polecenie ks. Michała Rua, w 1903 r., ks. Giuseppe Bertello przeprowadził reformę szkół rzemieślniczych prowadzonych przez salezjanów. Por. F. Ghergo, *Scuole professionali in Italia (1861–2010) tra istruzione e lavoro*, w: *Per carità e per giustizia. Il contributo degli istituti religiosi alla costruzione del welfare Italiano*, red. T. Vecchiato, Fondazione Emanuela Zancan Onlus — Centro Studi e Ricerca Sociale, Padova 2011, s. 101.

²⁶ Por. G. Barzaghi, *Significato della presenza dell'opera salesiana a Milano 1894–1910*, w: *Insedimenti e iniziative salesiane dopo Don Bosco*, s. 563; S. Zimniak, *Salesiani nella Mitteleuropa. Preistoria e storia della Provincia Austro-Ungarica della Società di S. Francesco di Sales (1868 ca.–1919)*, LAS, Roma 1997, s. 108.

²⁷ Por. L. Caimi, *Oratori per la gioventù nell'Italia unita*, s. 78.

²⁸ Por. M. Wirth, *Da Don Bosco ai nostri giorni*, s. 245; G. Gregorini, *Le colonie agricole*, w: *Per carità e per giustizia. Il contributo degli istituti religiosi alla costruzione del welfare Italiano*, s. 157.

²⁹ Por. G. Rossi, *L'istruzione professionale in Roma capitale. Le scuole professionali dei salesiani al Castro Pretorio*, w: *Insedimenti e iniziative salesiane dopo Don Bosco*, s. 88; F. Casella, *Il contesto storico-socio-pedagogico e l'educazione salesiana nel Mezzogiorno d'Italia tra richieste e attuazioni*, s. 304.

3. PROBLEMY WE FRANCJI

Za czasów rektoratu ks. Michała Rua salezjańska działalność we Francji przechodziła zmienne koleje losów. Do 1901 r. placówki już istniejące rozwijały się w sposób bardzo dynamiczny. Powstały również nowe: szkoła rolnicza w Gevigney, którą przeniesiono później do Rossignol, oraz oratorium z warsztatami rzemieślniczymi w Dinan. W 1893 r., na prośbę ordynariusza Montpellier, biskupa Francois Marie de Cabrière, salezjanie otworzyli szkołę w Tulonie. Trzy lata później, w 1896 r., podobne dzieło uruchomili w Romans. Ze względu na dynamiczny rozwój dzieł francuskich, ks. Rua zdecydował się na utworzenie drugiej prowincji, obejmującej północną część Francji. Na jej czele stanął ks. Joseph Ronchail, który w 1896 r. otworzył w Rueil nowicjat, a w 1899 r. szkołę dla młodzieży starszej w Mordreuc. Ówczesne społeczeństwo doceniało pracę salezjanów. Dowodem tego jest przyznanie im dwóch medali w 1900 r., podczas wystawy powszechnej w Paryżu poświęconej szkolnictwu i wychowaniu³⁰.

Sytuacja zmieniła się diametralnie w 1901 r., po wejściu w życie ustawy o stowarzyszeniach, której głównym celem była sekularyzacja organizacji kościelnych. Salezjanie we Francji stanęli wobec alternatywy: prosić rząd o uznanie i narazić się na ryzyko odmowy lub przejść do stanu świeckiego i zniknąć. Inspektoriat północna, która przyjęła pierwszy sposób, została całkowicie zlikwidowana. Uratowano tylko jedną szkołę w Paryżu. Prowincja południowa, opowiedziawszy się za sekularyzacją, przeszła do życia ukrytego. Sytuacja polityczna zmusiła salezjanów do wyjazdu z kraju. Wielu z nich udało się na misje, niektórzy wyjechali do Anglii, Belgii, Szwajcarii lub do Włoch. Nowe powołania francuskie kierowano do domów formacyjnych we Włoszech. Salezjańskie placówki wychowawcze we Francji odrodziły się dopiero po zakończeniu I wojny światowej³¹.

4. DYNAMIKA W HISZPANII

W roku śmierci ks. Bosko (1888) w Hiszpanii działały dwie placówki salezjańskie, w Utrzerze i w Barcelonie. Pod koniec rektoratu ks. Michała Rua, czyli w 1910 r., było ich aż trzydzieści.

Ekspansji dzieł salezjańskich w Hiszpanii towarzyszył ks. Filip Rinaldi, późniejszy przełożony generalny³². W 1890 r. został on dyrektorem placówki

³⁰ Por. Y. Le Carrères, *Les colonies ou orphelinats agricole tenus par les salésiens de Don Bosco en France de 1878 à 1914*, w: *Insediamenti e iniziative salesiane dopo Don Bosco*, s. 143.

³¹ Por. F. Desramaut, *Życiorys księdza Michała Rua, pierwszego następcy księdza Bosko*, s. 188; tenże, *I salesiani francesi al tempo del silenzio 1901–1925*, w: *L'educazione salesiana in Europa negli anni difficili del XX secolo*, red. G. Loparco, S. Zimniak, LAS, Roma 2008, s. 115.

³² Ksiądz Filip Rinaldi (1856–1931) urodził się w rodzinie chłopskiej niedaleko Turynu. W starszym wieku wstąpił do Towarzystwa Salezjańskiego. Zaszczepiał z olbrzymim powodzeniem

wychowawczej w Sarria, a w roku następnym inspektorem prowincji iberyjskiej. Był człowiekiem pogodnym i zrównoważonym. Swoją postawą wpływał na styl i funkcjonowanie domów. Władze hiszpańskie na szczeblu krajowym i lokalnym doceniały pracę szkolno-wychowawczą salezjanów. W 1893 r. rząd wydał specjalny dekret, podkreślający ich wkład w rozwiązywanie problemów młodzieży robotniczej i trudnej. Podobne pochwały otrzymali na międzynarodowym Kongresie Szkół Katolickich w Tarragonie³³.

Rozwój placówek wychowawczych na ziemi hiszpańskiej nastąpił po roku 1890. W 1891 r. otwarto szkołę rolniczą w Geronie. Rok później ruszono z pracą oratoryjną w Santander i Sewilli, gdzie notowano dużą liczbę młodzieży biednej i potrzebującej. A oto inne miejscowości, w których salezianie rozpoczęli pracę młodzieżową: Rialp, Vigo, Ecija, Carmona, Baracaldo, Salamanka, Walencja, Cádiz, Montilla, Madryt, Kordoba, Campello, Carabanchel, Alto, Ronda, Huesca, Malaga, Córdoba, i San José del Valle³⁴.

Ze względu na szybki rozwój i dynamizm działania, w 1901 r. prowincję iberyjską podzielono na trzy nowe inspektorie. Księża Filipa Rinaldiego odwołano do Turynu, gdzie powierzono mu ważne funkcje w Zgromadzeniu.

5. INNE KRAJE EUROPEJSKIE I „ZIEMIE POLSKIE”

Pierwsze rozmowy w sprawie podjęcia pracy przez salezjanów w Szwajcarii odbyły się już w 1877 r. Ze względu na warunki, jakie postawiły władze kantonu w Tessino (prowadzenie szkoły z personelem świeckim i noszenie świeckiego stroju), nie doszło do podpisania umowy. Podjęcie przez salezjanów pracy w Szwajcarii umożliwiła dopiero zmiana rządu w 1893 r. Pierwszą szkołę otworzyli w Balerna, a następną w Maroggia. W sąsiednim Lugano powstało oratorium. W 1898 r. w części niemieckiej, w Muri, powstała szkoła zawodowa i rolnicza. Oprócz pracy młodzieżowej podjęto szereg inicjatyw na rzecz włoskich emigrantów. W Brigie salezianie zorganizowali dla nich parafię, a w Zurychu zorganizowali włoską misję katolicką. Dobrą opinią cieszyło się czasopismo „Włoskie Koło Robotnicze”, wydawane przy salezjańskiej parafii w Brigie. Pra-

charyzmat salezjański na ziemi hiszpańskiej. Założył zgromadzenie „Wolontariuszki ks. Bosko”, przeznaczone dla osób, które swoje powołanie realizują poprzez życie w społeczeństwie. W 1922 r. został wybrany Przełożonym Generalnym Towarzystwa Salezjańskiego. Trwa jego proces kanonizacyjny. Papież Jan Paweł II w 1990 r. ogłosił go błogosławionym. Por. S. Szmidt, *Święci. Błogosławieni. Słudzy Boży Rodziny Salezjańskiej*, s. 79.

³³ Por. M. Wirth, *Da Don Bosco ai nostri giorni*, s. 246.

³⁴ Por. J. Borrego, *Las escuelas populares salesianas en España. Realizaciones en la Inspección Bética 1881–1922*, w: *L'educazione salesiana dal 1880 al 1922*, t. I, s. 302.

cę salezjanów ocenił pozytywnie wysoki urzędnik z Zurychu o opinii antyklerykała podczas przeprowadzonej przez siebie wizytacji³⁵.

W 1891 r. pierwsi salezjanie przybyli do Liège w Belgii na zaproszenie, kilkakrotnie ponawiane, miejscowego ordynariusza Viatora Josepha Doutreloux. W 1895 r. w Tournai otwarto drugi dom. Obie placówki, zajmujące się młodzieżą, rozwijały się bardzo dynamicznie. Wkrótce utworzono dom nowicjacji w Hechtel i pierwszy instytut studiów teologicznych w Groot Bijgaarden. Liczne powołania i otwarcie następnych domów przyczyniły się do utworzenia samodzielnej inspektorii belgijskiej³⁶.

W 1894 r. ks. Filip Rinaldi, inspektor hiszpański, odbył podróż do Portugalii. W tym też roku udali się tam pierwsi salezjanie. Celem pracy była Braga, gdzie oddano im do prowadzenia sierociniec. Dwa lata później otwarto szkołę rzemieślniczą w Lizbonie. W 1903 r. na archipelagu Açores założono sierociniec w Angra do Heroísmo. Rok później powierzono salezjanom szkołę zawodową w Viana do Castelo, drugą podobną otrzymali w 1909 r. w Porto. Ze względu na posiadane przez Portugalię kolonie, działalność szkolno-wychowawcza salezjanów niebawem miała rozszerzyć się na Indie, Chiny i Mozambik. W 1902 r. Portugalia posiadała już niezależną inspektorię. Dynamiczny rozwój dzieł salezjańskich zahamowała na całe dziesięć lat krwawa rewolucja, która wybuchła w 1910 r.³⁷.

Idee wychowawcze ks. Bosko były znane także w cesarstwie austro-węgierskim. Początki salezjanów na „ziemiach polskich” notują się w roku 1892. Pierwszym salezjaninem, który przybył na te tereny, był ks. Bronisław Markiewicz³⁸. Zostawszy proboszczem w Miejscu Piastowym, rozpoczął pracę z opuszczoną młodzieżą galicyjską. Dopiero w 1898 r. dzieło salezjańskie znalazło swój macierzysty dom w Oświęcimiu, gdzie ks. Emanuel Manassero zor-

³⁵ Por. L. Trincia, *Per la fede, per la patria. I Salesiani e l'emigrazione italiana in Svizzera fino alla prima guerra mondiale*, LAS, Roma 2002, s. 115.

³⁶ Por. F. Staelens, *Les salésiens de Don Bosco et les luttes socio-politiques en Belgique dans une époque en mutation 1891–1918*, w: *Insediamenti e iniziative salesiane dopo Don Bosco*, s. 409; A. Druart, *Les origines des oeuvres salésiennes en Belgique*, *Salesianum* 38(1976), s. 653.

³⁷ Por. A. Anjos, *I salesiani a Braga. Il collegio di S. Gaetano 1894–1911*, w: *Insediamenti e iniziative salesiane dopo Don Bosco*, s. 175.

³⁸ Ksiądz Bronisław Markiewicz urodził się w 1842 r. Został kapłanem diecezji przemyskiej. Odnaczał się dużą wrażliwością na potrzeby młodzieży. W 1885 r. wyjechał do Włoch, aby znaleźć jakiś zakon, który ułatwiłby mu realizację jego marzeń poświęcenia się pracy młodzieżowej. Po spotkaniu z ks. Janem Bosko wstąpił do Towarzystwa Salezjańskiego. W 1892 r. powrócił do Polski, gdzie w Miejscu Piastowym objął obowiązki proboszcza. Oprócz pracy parafialnej podjął intensywną pracę z młodzieżą. Po opuszczeniu Towarzystwa Salezjańskiego założył „Towarzystwo Powściągliwość i Praca”, które po jego śmierci w 1912 r. przekształciło się w dwie rodziny zakonne: michalitów i michalutki. Por. Cz. Kustra, *Podstawy michalickiego systemu wychowania*, Michalineum, Marki 2009, s. 27.

ganizował nauczanie gimnazjalne i zawodowe³⁹. Dzięki licznym powołaniom otwarto dom nowicjacji w Daszawie. W 1905 r. powołano do istnienia prowincję austriacko-węgierską z siedzibą w Oświęcimiu. W 1907 r. w Przemyślu otwarto oratorium, którego dyrektorem został ks. August Hlond, późniejszy prymas Polski⁴⁰. Od 1897 r. ukazywały się w języku polskim „Wiadomości Salezjańskie”. Cieszyły się one wielką popularnością, o czym świadczy wysokość nakładu: pięćdziesiąt pięć tysięcy egzemplarzy⁴¹.

Z „ziem polskich” salezianie udali się na Słowenię, gdzie w 1901 r. w Rakovníku koło Lublany otworzyli dom dla trudnej młodzieży⁴². Natomiast w 1903 r. przybyli do Wiednia, stolicy ówczesnego cesarstwa. Początki działalności okazały się tam dość trudne. Placówka dla stwarzającej problemy młodzieży, która została im powierzona, była nadmiernie uzależniona od zarządu fundacji. Sytuacja poprawiła się w 1909 r., kiedy dyrektorem domu został mianowany ks. August Hlond⁴³.

Ksiądz Michał Rua, jako Przełożony Generalny, kierował Towarzystwem Salezjańskim przez 22 lata. W tym okresie dał się zauważyć dynamiczny rozwój dzieł salezjańskich, tak we Włoszech, jak i w różnych częściach świata. Powstały liczne oratoria, szkoły zawodowe, kolegia, bursy i inne placówki oświatowo-wychowawcze. Liczba salezjanów pracujących na misjach została potrojona. Powyższy rozwój świadczy o dużym zaangażowaniu ks. Rua na rzecz młodzieży i odpowiedzialności za dziedzictwo, które odziedziczył po ks. Janie Bosko.

THE DEVELOPMENT OF THE SALESIANS IN THE YEARS 1888–1910

Summary

The nineteenth century was a very difficult period in the history of Italy (wars, revolutionary movements). These events all contributed to the great impoverishment of Italian society. Many people undertook a number of preventive measures in the field of education in order to make the situation better for the young. Father John Bosco was one of them. From 1841 to 1844, he worked as a chaplain in one of Turin's prisons in which juvenile delinquents were serving prison sentences. Working with them strengthened Fr. Bosco's conviction that everything should be done to prevent

³⁹ Por. W. Żurek, *Salezjańskie szkolnictwo ponadpodstawowe w Polsce 1900–1963. Rozwój i organizacja*, Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego, Lublin 1996, s. 36.

⁴⁰ Por. S. Zimniak, „Dusza wybrana”. *Salezjański rodowód kardynała Augusta Hlonda Prymasa Polski*, Wydawnictwo Salezjańskie — LAS, Warszawa–Rzym 2003, s. 37.

⁴¹ Por. S. Zimniak, *Salesiani nella Mitteleuropa*, s. 59.

⁴² Por. B. Kolar, *Le attività a carattere rieducativo e correzionale dei salesiani tra gli Sloveni 1901–1945*, w: *Insedimenti e iniziative salesiane dopo Don Bosco*, s. 397; B. Kolar, *Salezjanci sto let na Slovenskem 1901–2001*, Salezjanski inšpektorat sv. Cirila in Metoda, Ljubljana 2001, s. 37.

⁴³ Por. M. Maul, „Lo spirito di Don Bosco soffia in quest'istituto”. *Educazione salesiana nel „Salesianum Vienna III” dal 1909 al 1922*, w: *L'educazione salesiana dal 1880 al 1922*, t. I, s. 196.

young people from going to prison. With this goal in mind, John Bosco established various institutions which gave youth a roof over their heads and the opportunity to learn a profession. He also created his own system of education, which he called a preventive system, based on reason, religion and love. Italian society, European countries, and many countries worldwide turned to Fr. Bosco and asked for the Salesians to start educational work. This article presents the development of the Salesian Society in the field of social work and education during the years in which Fr. Michael Rua was Superior General of the Salesians and first successor of John Bosco.

Keywords: social exclusion, deprived youth, preventive system, the educational and social activity of Salesians in the Missions of Europe, the Middle East, North and South America, Poland

Nota o Autorze: ks. dr hab. Jan Niewęgłowski, absolwent Università Pontificia Salesiana w Rzymie, adiunkt w Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Słowa kluczowe: wykluczenie społeczne, młodzież biedna, system prewencyjny, działalność oświatowo-wychowawcza i społeczna salezjanów na misjach, Europie, Biskim Wschodzie, Ameryce Północnej i Południowej, Polsce